

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ТЕРЕЩУК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 340.342.6

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент

Осауленко Андрій Олександрович,

Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії держави та права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

Пархоменко Наталія Миколаївна,

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
вчений секретар

кандидат юридичних наук, доцент

Тихомиров Олександр Олександрович,

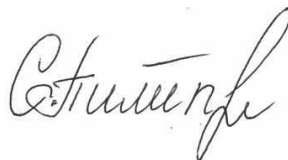
Національна академія Служби безпеки України,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Захист відбудеться «27» лютого 2019 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «26» січня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку України характеризується кардинальними трансформаційними й євроінтеграційними процесами, що проявляються в системному реформуванні багатьох сфер суспільної дійсності. При цьому наявна публічно-приватна дихотомія вітчизняного права суттєво впливає на всі елементи національної правової системи України, зокрема юридичну відповідальність. Остання є якісним показником ефективності реалізації прав і свобод людини та громадянина, досконалості системи стримувань і противаг організації публічної влади, ціннісних орієнтирів держави та суспільства в цілому. Юридична відповідальність займає одне з ключових місць у сучасній правовій доктрині і традиційно розглядається як правове явище, юридичне поняття (категорія) та міжгалузевий інститут права (нормативна конструкція). Однак нині кожен вимір юридичної відповідальності потребує глибокого філософського осмислення, цілісної правової інтерпретації та системного нормативного вдосконалення. Це пояснюється тим, що юридична відповідальність – не статично застигле правове явище, а тому зміни в суспільних відносинах обумовлюють новий зміст цілей, принципів, функцій, форм реалізації, а також виникнення сучасних її різновидів – конституційної, фінансової, податкової, екологічної тощо. У зв'язку з цим виникає необхідність об'єднання окремих видів юридичної відповідальності на макрорівні структури права – публічного та приватного.

Істотне зростання ролі та значення юридичної відповідальності в публічному праві зумовлено завданням розбудови правової держави, втіленням у життя принципу взаємної відповідальності держави і особи шляхом визнання відповідальності не лише індивіда, але й держави, її органів і посадових осіб. Юридична відповідальність у публічному праві є важливим засобом реалізації публічних інтересів, надійним запобіжником недопущення правопорушень, ключовим інструментом забезпечення публічного порядку в державі. Особливої вагомості юридична відповідальність у публічному праві набула із загостренням громадянської і політичної нестабільності в Україні, анексією та окупацією частини територій нашої держави, що призводить до погіршення умов життя та зниження добробуту населення, порушення прав і свобод людини та громадянина.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертації є значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних правознавців різних історичних періодів. Так, дослідження сутності, цілей, принципів, функцій, видів, підстав, форм реалізації та інституціоналізації юридичної відповідальності, її співвідношення з іншими правовими явищами (покаранням, правопорушенням, санкцією норми права, юридичним обов'язком, правами людини), здійснені у працях К.В. Басіна, Л.В. Белої, Є.В. Білозьорова, В.М. Вітрука, О.Є. Гіди, В.К. Грищука, О.В. Грищук, С.Д. Гусарева, А.М. Завального, О.В. Іваненко, О.М. Іванової, А.А. Козловського, М.І. Козюбри, В.В. Копейчикова, Ю.В. Кривицького, Д.А. Липінського, С.О. Носкова, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришина, П.М. Рабіновича, В.В. Середюк, О.Ф. Скакун, Т.І. Тарахонич, О.Д. Тихомирова, Р.Л. Хачатурова та інших, створили передумови для формування теорії юридичної відповідальності.

Висвітленню особливостей юридичної відповідальності в окремих галузях публічного права сприяли роботи Ю.В. Бауліна, В.С. Венедиктова, В.В. Гецько, І.С. Гриценка, О.О. Дудорова, Н.В. Заяць, А.Й. Іванського, Б.В. Калиновського, А.М. Колодія, Д.М. Лук'янця, А.О. Монаєнка, Л.Р. Наливайко, О.М. Овчаренко, П.Б. Пилипишина, В.Ф. Погорілка, А.О. Селіванова, О.О. Тихомирова, В.Л. Федоренка, А.О. Червяцовой, А.Є. Шевченка, О.Н. Ярмиша та ін.

Безпосередньому вивченню загальнотеоретичних аспектів юридичної відповідальності в публічному та приватному праві присвятили наукові праці І.А. Безклубий, Ю.М. Бисага, Ю.Ю. Бисага, С.В. Бобровник, В.В. Болгова, О.В. Гончарук, І.Г. Захаров, І.В. Зелена, В.О. Кислухін, А.О. Осауленко, Г.О. Прокопович, О.В. Рагузіна, Н.О. Скребнєва, В.М. Ягудіна та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць із проблематики юридичної відповідальності, їй досі залишається чимало дискусійних і недостатньо розроблених питань її природи. Це пояснюється, з одного боку, складністю й багатогранністю юридичної відповідальності, динамічністю змін у вітчизняному законодавстві, а з іншого – вкрай складною безпековою, політичною й економічною ситуацією в державі протягом останніх років. Так, недостатньо уваги приділено юридичній відповідальності в публічному праві, її принципам, нормативній конструкції, зв'язкам з іншими публічно-правовими інститутами, механізму реалізації, особливостям публічно-юридичної відповідальності вищих органів державної влади (глави держави, парламенту та уряду) України та окремих зарубіжних держав.

Таким чином, розробка і теоретичне обґрунтування природи юридичної відповідальності в публічному праві є важливою умовою реформування національної правової системи, підвищення ефективності реалізації та застосування норм цього міжгалузевого інституту публічного права, зміцнення законності й утвердження правопорядку в Україні. Усе зазначене вище, а також полемічність порушених у дисертації проблем, зумовило вибір теми наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено відповідно до Перспективних напрямів кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затверджених Рішенням Президії Національної академії наук України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11, Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2014 – 2018 рр., затверджених Постановою Президії Національної академії наук України від 20 грудня 2013 р. № 179, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. Тему дисертації затверджено й уточнено на засіданнях вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протоколи № 11 від 20 травня 2014 р., № 15 від 25 вересня 2018 р.) і включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 38, 2014 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є узагальнення та розвиток теоретико-методологічних знань про сутність, природу та призначення юридичної відповідальності в публічному праві.

Для досягнення зазначеної мети сформульовано такі задачі:

– узагальнити та систематизувати бібліографію наукових досліджень

юридичної відповідальності в публічному праві;

- визначити й обґрунтувати методологічні засоби пізнання юридичної відповідальності в публічному праві;

- з'ясувати особливості генези юридичної відповідальності в публічному праві;

- розкрити зміст поняття юридичної відповідальності в публічному праві, а також особливості її інституціоналізації;

- визначити принципи юридичної відповідальності в публічному праві;

- висвітлити механізм реалізації юридичної відповідальності в публічному праві;

- уточнити особливості розуміння та реалізації юридичної відповідальності в окремих галузях публічного права;

- охарактеризувати державу та її вищі органи влади в якості суб'єктів юридичної відповідальності в публічному праві;

- розширити теоретичні уявлення про особливості публічно-юридичної відповідальності глави держави, парламенту та уряду країн романо-германської правової сім'ї;

- визначити стан і перспективи розвитку публічно-юридичної відповідальності вищих органів державної влади України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час функціонування та реалізації юридичної відповідальності в публічному праві.

Предмет дослідження – юридична відповідальність у публічному праві.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність світоглядних, філософських і наукознавчих засад, принципів наукового пізнання, методологічних підходів, загальних методів мислення, філософських, загальнонаукових і конкретнонаукових (неюридичних і власне юридичних) методів, використання яких забезпечило обґрунтованість і достовірність результатів дослідження юридичної відповідальності в публічному праві.

З урахуванням особливостей предмета, мети та задач дослідження застосовано поряд з іншими такі основні методологічні підходи: *інституційний підхід* – під час розгляду юридичної відповідальності в публічному праві в якості сталої форми (соціального інституту) організації та регулювання публічно-правової сфери життя суспільства (підрозділи 2.1, 2.4); *антропологічний підхід* – в ході осмислення природи юридичної відповідальності в публічному праві як однієї з форм правового буття людини (підрозділи 1.3, 2.2); *феноменологічний підхід* – при вивченні онтологічної сутності юридичної відповідальності в публічному праві як багатоаспектного правового феномена (підрозділи 2.3, 2.4); *аксіологічний підхід* – для розгляду юридичної відповідальності в публічному праві крізь призму її відповідності соціальним та особистим цінностям (підрозділи 2.1, 2.2); *діяльнісний підхід* – під час висвітлення юридичної відповідальності в публічному праві в нерозривній єдності з людською діяльністю (підрозділи 1.3, 2.1).

У свою чергу *діалектичний метод* дозволив розглянути юридичну відповідальність у публічному праві в динаміці її розвитку і взаємодії з іншими суспільними та правовими явищами (підрозділи 1.3, 2.1). Використання *історичного методу* спрямовано на відтворення розвитку юридичної відповідальності в

публічному праві в хронологічній послідовності (підрозділ 1.3). *Системний метод* надав можливість висвітлити інститут юридичної відповідальності в публічному праві як цілісну систему його норм (підрозділи 2.1, 2.4). *Формально-юридичний метод* дозволив охарактеризувати природу юридичної відповідальності в публічному праві за допомогою юридичних конструкцій і правової термінології (підрозділи 2.1, 2.2). *Порівняльно-правовий метод* сприяв дослідженню специфіки публічно-юридичної відповідальності глави держави, парламенту та уряду країн романо-германської правової сім'ї (підрозділ 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняному правознавстві комплексним теоретико-правовим дослідженням особливостей юридичної відповідальності в публічному праві. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, зокрема:

вперше:

- на основі осмислення плюралізму інтерпретацій природи юридичної відповідальності в різних соціально-гуманітарних і галузевих юридичних науках розроблено теоретико-правову конструкцію юридичної відповідальності в публічному праві, що ґрунтується на дуалістичній концепції юридичної відповідальності та вченні про публічно-приватну дихотомію об'єктивного права;

- запропоновано авторське розуміння юридичної відповідальності в публічному праві як нормативного, гарантованого і забезпеченого державним переконанням або примусом публічно-юридичного обов'язку щодо дотримання та виконання норм публічного права, реалізованого у правомірній поведінці суб'єкта права, що схвалюється і (або) заохочується державою, а у випадку його порушення – обов'язку правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру;

- сформульовано дефініцію інституту юридичної відповідальності в публічному праві, під яким розуміється сукупність відносно самостійних регулятивних та охоронних, матеріальних і процесуальних норм публічного права, що впорядковують окрему якісно однорідну групу взаємозалежних суспільних відносин, що виникають під час функціонування та реалізації публічно-юридичної відповідальності;

удосконалено:

- методологію дослідження юридичної відповідальності в публічному праві, що має багаторівневий і плюралістичний характер й охоплює такий ґносеологічний інструментарій як світоглядні, філософські й теоретичні засади, принципи наукового пізнання, методологічні підходи, зокрема інституційний, антропологічний, феноменологічний, аксіологічний, діяльнісний, і наукові методи в контексті їх обумовленості предметом і завданнями наукового пошуку;

- змістову та видову характеристики принципів юридичної відповідальності в публічному праві, до яких віднесено засади справедливості, гуманізму, законності, індивідуалізації, невідворотності, винуватості, пріоритету публічних інтересів над приватними, превалювання імперативного методу правового регулювання;

- теоретичне уявлення про механізм реалізації юридичної відповідальності в публічному праві, що представлений в якості системи юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується стабільне функціонування публічно-юридичної

відповідальності з метою найбільш ефективного задоволення публічного інтересу, а також встановлення законності та правопорядку;

дістало подальший розвиток:

– систематизація бібліографії з проблематики юридичної відповідальності в публічному праві на основі використання таких критеріїв як вид джерела, кількість авторів праці, їх територіальна приналежність і предметна спрямованість, на підставі чого виокремлено та охарактеризовано групи праць філософсько-правового, загальнотеоретичного, галузевого, міжгалузевого та прикладного змісту;

– система наукових знань про те, що генеза юридичної відповідальності в публічному праві відображає поступальний процес, у результаті якого відбувалася трансформація сутності, цілей і функцій юридичної відповідальності в публічному праві, її видова диференціація та розширення нормативного закріплення відповідно до рівня суспільного життя на різних етапах історичного розвитку держави та права;

– наукове уявлення про сутність юридичної відповідальності в окремих галузях публічного права, зокрема конституційному, адміністративному, кримінальному та фінансовому, з виокремленням їх загальних і особливих ознак;

– положення про те, що специфіка публічно-юридичної відповідальності вищих органів державної влади (глави держави, парламенту та уряду) зумовлюється різними факторами, зокрема своєрідністю історичного, географічного, культурного, економічного, політичного розвитку держави, особливостями її форми.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано наукові положення, які дозволяють розширити теоретико-правове уявлення про юридичну відповідальність в публічному праві, а отже, сприятимуть підвищенню ефективності її застосування в Україні. Основні результати дослідження, що представлені в дисертації, можуть бути використані в:

правотворчій роботі – для вдосконалення норм конституційного, адміністративного, кримінального, фінансового, адміністративно-процесуального, кримінально-процесуального та деяких інших галузей публічного права;

правозастосовній діяльності – під час розгляду юридичних справ, пов'язаних із застосуванням юридичної відповідальності в публічному праві (акт впровадження у практичну юридичну діяльність адвокатури Київської області від 31 січня 2018 р.);

науково-дослідній діяльності – в ході подальших перспективних розробок проблематики юридичної відповідальності в публічному праві;

освітньому процесі – під час забезпечення викладання таких навчальних дисциплін як «Теорія держави та права», «Конституційне право», «Конституційне право зарубіжних країн», «Кримінальне право», «Кримінально-процесуальне право», «Адміністративне право», «Фінансове право», «Податкове право» (акти впровадження юридичного факультету Білоцерківського національного аграрного університету від 31 січня 2018 р. № 01/18 та № 0047).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі наукові положення, що відображають наукову новизну дослідження, одержані автором особисто та викладені в опублікованих працях. Для аргументації окремих наукових положень використано праці інших учених, на які є відповідні посилання. У співавторстві опубліковано тези доповіді, в якій внесок здобувача полягає в аналізі меж юридичної відповідальності уряду.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, а також оприлюднено на 21 науково-практичній конференції, круглому столу і науковому читанні, зокрема: «Забезпечення прав людини в міжнародному та національному законодавстві» (м. Київ, 29 листопада 2013 р.); «Наукові пошуки молоді у третьому тисячолітті» (м. Біла Церква, 15–16 травня 2014 р.); «Актуальні проблеми українського законодавства» (м. Біла Церква, 6–7 листопада 2014 р.); «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Ужгород, 14–15 листопада 2014 р.); «Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії» (м. Львів, 28–29 листопада 2014 р.); «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (м. Одеса, 12–13 грудня 2014 р.); «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 19–20 грудня 2014 р.); «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 29–30 травня 2015 р.); «Актуальні проблеми децентралізації в Україні» (м. Біла Церква, 25 вересня 2015 р.); «Актуальні проблеми українського законодавства» (м. Біла Церква, 19 листопада 2015 р.); «Наукові пошуки молоді у третьому тисячолітті» (м. Біла Церква, 19–20 травня 2016 р.); «Механізми захисту прав людини в умовах Євроінтеграції України» (м. Біла Церква, 15 квітня 2016 р.), «Пріоритетні завдання та стратегії розвитку юриспруденції у світовій науці» (м. Сладковічево, Словацька Республіка, 28–29 жовтня 2016 р.); «VI наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова» (м. Київ, 17 листопада 2016 р.); «Актуальні проблеми українського законодавства» (м. Біла Церква, 17 листопада 2016 р.); «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 18–19 листопада 2016 р.); «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 25–26 листопада 2016 р.); «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпро, 2–3 грудня 2016 р.); «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку» (м. Київ, 23 березня 2017 р.); «VII наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова» (м. Київ, 17 листопада 2017 р.); «Права людини і поліція у сучасному світі» (м. Київ, 12 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертації відображено у 27 наукових працях, зокрема в п'яти статтях у наукових фахових виданнях України, одній статті в науковому періодичному виданні іншої держави, а також у 21 тезах доповідей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, круглих столів і наукових читань.

Структура дисертації зумовлена метою та задачами дослідження. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (274 найменувань на 22 сторінках) і двох додатків (на семи сторінках). Повний обсяг дисертації становить 211 сторінок, з них основного тексту – 182 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; висвітлено стан її наукової розробки; окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, мету, задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження; визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; надано відомості про апробацію результатів дисертації та кількість публікацій, а також охарактеризовано структуру дисертації.

Розділ 1 «Бібліографічні, історичні та методологічні основи дослідження юридичної відповідальності в публічному праві» складається з трьох підрозділів, присвячених вивченню філософських, історичних і власне правових (теоретичних і галузевих) проблем пізнання юридичної відповідальності в публічному праві, вибору, обґрунтуванню та використанню методів дослідження її сутності, а також осмисленню генезису юридичної відповідальності в публічному праві.

У *підрозділі 1.1. «Еволюція поглядів і бібліографія наукових досліджень юридичної відповідальності в публічному праві»* проаналізовано стан наукової розробки проблематики юридичної відповідальності в публічному праві, систематизовано й охарактеризовано джерельну базу дослідження, встановлено інформаційно-пізнавальне значення її складових. Обґрунтовано, що перманентна важливість усього спектра питань природи юридичної відповідальності, зокрема в галузях публічного та приватного права, зумовлена універсальністю й унікальністю цього правового феномена, практичним утіленням у ньому «вічних» цінностей права – ідеалів справедливості, свободи, рівності та гуманізму.

Юридична відповідальність у публічному праві як постійний елемент правової системи є об'єктом пізнання мислителів і вчених, державних, політичних і релігійних діячів від найдавніших історичних епох, насамперед, періодів Античності, Середньовіччя, Відродження і Просвітництва, до теперішнього часу. При цьому підходи дослідників (представників різних типів праворозуміння та наукових шкіл) до вимірів юридичної відповідальності в публічному праві еволюціонували та змінювалися, інтегруючись і диференціюючись, під дією низки суб'єктивних та об'єктивних факторів. На сучасному етапі розвитку суспільних наук юридична відповідальність у публічному праві перебуває у сфері інтересу представників філософії, психології, соціології, політології та юриспруденції.

Здійснені у правознавстві розробки юридичної відповідальності в цілому, а також юридичної відповідальності в публічному праві зокрема, запропоновано об'єднати в декілька основних груп: за критерієм предметної приналежності виокремлено праці філософсько-правового, загальнотеоретичного, галузевого, міжгалузевого та прикладного характеру; за критерієм виду джерела – енциклопедичні, монографічні та навчальні; за територіальним критерієм – вітчизняні та зарубіжні праці; за кількістю авторів – одноособові та колективні, в яких тією чи іншою мірою відображено окремі аспекти порушеної проблематики.

У загальній теорії держави та права вчені зосереджують увагу на теоретичних основах (моделях), нормативних положеннях (конструкціях), засадах (гуманізм, справедливість) і практичних аспектах (на прикладі спеціальних суб'єктів публічного права) реалізації юридичної відповідальності в публічному праві. Разом

з тим, відсутність загальнотеоретичного дослідження, присвяченого безпосередньо розвитку та функціонуванню юридичної відповідальності в публічному праві, зумовлює поняттєво-категоріальну невизначеність і правозастосовні помилки.

У підрозділі 1.2. *«Методологія дослідження проблематики юридичної відповідальності в публічному праві»* розкрито результати вибору та адаптації пізнавального інструментарію стосовно предмета наукового пошуку. Обґрунтовано, що необхідна та достатня для характеристики юридичної відповідальності в публічному праві методологія має плюралістичний характер і є багаторівневою системою пізнавальних засобів (йдеться про світоглядні засади, принципи наукового пізнання та перетворення дійсності, методологічні підходи і методи), що планомірно скеровує дослідника під час вирішення поставлених завдань, дисциплінує, впорядковує процес пошуку й отримання нових наукових знань.

Світоглядною основою осмислення юридичної відповідальності в публічному праві є ідеї справедливості, свободи, рівності, гуманізму, взаємної відповідальності держави та особи. Теоретичне підґрунтя вивчення предмета наукового пошуку представлене плюралізмом підходів до розуміння права, основними з яких є природно-правовий, позитивістський, соціологічний та інтегративний.

Важливим компонентом методології є принципи наукового пізнання юридичної відповідальності в публічному праві. Так, принцип об'єктивності передбачає істинну, реалістичну характеристику юридичної відповідальності в публічному праві; принцип науковості – превалювання об'єктивного наукового знання над кон'юнктурними інтересами тих або інших наукових колективів чи окремих фахівців; принцип усебічності – опрацювання якомога ширшої палітри властивостей юридичної відповідальності в публічному праві на основі її взаємозв'язків з іншими правовими явищами і процесами; принцип історизму – висвітлення юридичної відповідальності в публічному праві в історичному вимірі; принцип емпіричності – звернення до юридичної практики функціонування та реалізації юридичної відповідальності в окремих галузях публічного права.

Наступна складова методології представлена методологічними підходами, ключовими серед яких є інституційний, антропологічний, феноменологічний, аксіологічний і діяльнісний. Четвертий блок методологічних засобів, які було апробовано при осмисленні юридичної відповідальності в публічному праві, становлять загальні методи пізнання, філософські, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи вивчення предмета й побудови відповідних наукових знань (індукція, дедукція, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія, порівняння; діалектичний, метафізичний; історичний, функціональний, системний; конкретно-соціологічний, статистичний, психологічний, формально-юридичний, порівняльно-правовий). Предметну конкретизацію їх використання в ході дослідження розкрито у відповідній частині вступу до дисертації.

У підрозділі 1.3. *«Гене́за юридичної відповідальності в публічному праві»* проаналізовано особливості становлення та розвитку юридичної відповідальності в публічному праві, форми її нормативної інституціоналізації у хронологічному зрізі. Генезис юридичної відповідальності в публічному праві має безпосередній зв'язок з етапами розвитку держави та права. Історико-правовий аспект вивчення юридичної відповідальності в публічному праві передбачає необхідність осмислення її джерел

формування і тенденцій розвитку в конкретних історичних умовах.

Юридична відповідальність у публічному праві країн Стародавнього Сходу (Вавилон, Єгипет, Китай, Індія) мала виключно класовий (соціально-диференційований) характер і зводилася переважно до кримінальної відповідальності (в тому числі представників апарату держави), фактично ототожнюючись із причинно-наслідковим зв'язком між вчиненням злочину та покаранням за нього. Еволюція юридичної відповідальності в публічному праві у Стародавньому Римі пов'язана з утвердженням поділу права на публічне і приватне, виокремленням публічного закону і публічного правопорушення, розвитком кримінальної відповідальності та появою основ адміністративної відповідальності.

Подальший поступ юридична відповідальність у публічному праві дістала в період Середньовіччя, який характеризувався рецепцією римського права, суттєвим впливом канонічного та міського права, зародженням конституціоналізму, а також поширенням феодальних імунітетів. У Новий час юридична відповідальність у публічному праві розвивалася під впливом проголошення верховенства представницького органу влади, конституційного закріплення прав і свобод людини та громадянина, обґрунтування системи стримувань і противаг, а також законодавчого закріплення засад конституційної відповідальності. Новітній етап генези юридичної відповідальності в публічному праві відбувається в контексті становлення та поширення ідеї, доктрини і принципу верховенства права.

Розділ 2 «Загальнотеоретична характеристика юридичної відповідальності в публічному праві» складається з чотирьох підрозділів і містить опис результатів теоретичного пізнання ознак, правового інституту, принципів, механізму реалізації юридичної відповідальності в публічному праві, а також галузевих особливостей її функціонування.

У підрозділі 2.1. *«Поняття юридичної відповідальності в публічному праві та особливості її правового інституту»* здійснено теоретичне конструювання дефініції поняття «юридична відповідальність у публічному праві», виокремлено її ознаки, сформульовано авторське визначення інституту юридичної відповідальності в публічному праві. Обґрунтовано, що вивчення природи, сутності та специфіки юридичної відповідальності в публічному праві має базуватися на сучасних наукових підходах до розуміння юридичної відповідальності та публічного права, а також враховувати зміст такого поняття як публічно-юридичний обов'язок.

Беручи до уваги наявні у правознавстві концептуальні розбіжності в поглядах різних наукових шкіл стосовно досліджуваної проблеми, здобувач виходить з такої теоретико-методологічної засади, що юридична відповідальність як будь-який інший вид соціальної відповідальності є єдиною та охоплює добровільну (позитивну, перспективну) і державно-примусову (негативну, ретроспективну) форми реалізації. Останні включають свідому, вольову та юридично значущу поведінку, але різну за своїми властивостями. Оцінку як правомірної, так і протиправної поведінки здійснюють уповноважені суб'єкти. Наслідки цієї поведінки – схвалення і (або) заохочення чи покарання – протилежні, але лише за зовнішніми рисами, оскільки як позитивні, так і негативні вони передбачені нормами права, що встановлюють міру та обсяг юридичної відповідальності.

На підставі проведеного дослідження виокремлено й обґрунтовано такі ознаки

юридичної відповідальності в публічному праві: а) ґрунтується на нормах публічного права (конституційного, адміністративного, кримінального, фінансового, адміністративно-процесуального, кримінально-процесуального тощо), формально визначена, наділена чіткістю, деталізованістю та загальнообов'язковістю; б) є публічно-юридичним обов'язком, тобто мірою необхідної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він має здійснити в публічних (суспільних і державних) інтересах уповноваженого суб'єкта; в) гарантується державою, безпосередньо пов'язана з державно-владною діяльністю та державно-правовим волевиявленням; г) забезпечується державним переконанням чи примусом; д) реалізується в публічно-правових відносинах; е) її наслідками є державне схвалення і (або) заохочення чи осуд і покарання. Таким чином, юридична відповідальність у публічному праві – це нормативний, гарантований і забезпечений державним переконанням або примусом публічно-юридичний обов'язок щодо дотримання та виконання норм публічного права, реалізований у правомірній поведінці суб'єкта права, що схвалюється і (або) заохочується державою, а у випадку його порушення – обов'язок правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру. З метою уникнення тавтологічності лінгвістичних конструкцій запропоновано поряд з використанням терміна «юридична відповідальність у публічному праві» оперувати словосполученням «публічно-юридична відповідальність» в якості синонімічного.

Як правове явище юридична відповідальність у публічному праві знаходить нормативне закріплення в якості міжгалузевого інституту публічного права. Під інститутом публічно-юридичної відповідальності запропоновано розуміти сукупність відносно самостійних регулятивних та охоронних, матеріальних і процесуальних норм публічного права, що впорядковують окрему якісно однорідну групу (вид) взаємозалежних суспільних відносин, що виникають під час функціонування та реалізації юридичної відповідальності в публічному праві.

У підрозділі 2.2. «Принципи юридичної відповідальності в публічному праві» встановлено, що принципи є основоположним компонентом природи юридичної відповідальності в публічному праві, адже саме вони втілюють сутність і призначення останньої. Принципи характеризуються вищою мірою узагальнення та в концентрованому стані уособлюють юридичну відповідальність у публічному праві. У них акумулюється першооснова юридичної відповідальності в публічному праві та зразки для правотворчої та правозастосовної діяльності. Беручи до уваги зазначене вище, а також напрацювання юридичної науки з приводу принципів права, є всі підстави стверджувати, що принципи юридичної відповідальності в публічному праві – це найбільш загальні та стабільні засади, що виражають сутність і призначення публічно-юридичної відповідальності, а також визначають закономірності її функціонування та порядку реалізації. До принципів юридичної відповідальності в публічному праві належать такі: 1) принцип справедливості; 2) принцип гуманізму; 3) принцип законності; 4) принцип індивідуалізації; 5) принцип невідворотності; 6) принцип винуватості; 7) принцип пріоритету (примату) публічних інтересів над приватними; 8) принцип превалювання імперативного (субординаційного) методу правового регулювання.

Принципи юридичної відповідальності в публічному праві відображають

стійкі закономірності публічно-юридичної відповідальності та практики її реалізації, вони зумовлені рівнем правової культури і розвитку суспільства. При цьому принципи справедливості та гуманізму – це загальносоціальні засади юридичної відповідальності в публічному праві, а принципи законності, індивідуалізації, невідворотності, винуватості, пріоритету публічного інтересу та превалювання імперативного методу правового регулювання – спеціально-юридичні. Водночас принципи справедливості та гуманізму – це основоположні засади юридичної відповідальності в публічному праві; принципи законності, індивідуалізації та невідворотності – загальні її засади; принципи винуватості, пріоритету публічного інтересу та превалювання імперативного методу правового регулювання – міжгалузеві (власні) засади юридичної відповідальності в публічному праві.

У підрозділі 2.3. *«Механізм реалізації юридичної відповідальності в публічному праві»* аргументовано, що механізм реалізації юридичної відповідальності в публічному праві представляє собою систему, стійкий комплекс взаємопов'язаних юридичних засобів, котрі характеризуються такими системними властивостями як інтегративність, стабільність, відкритість, гетерогенність (неоднорідність), штучність, релятивність (відносність) та органічність (здатність до розвитку).

За результатами опрацювання, поряд з окресленими вище системними ознаками, телеологічних і гносеологічних рис під механізмом реалізації юридичної відповідальності в публічному праві запропоновано розуміти систему юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується стабільне функціонування публічно-юридичної відповідальності з метою найбільш ефективного задоволення публічного інтересу, а також встановлення законності та правопорядку. Елементами механізму реалізації юридичної відповідальності в публічному праві є норми публічного права, публічно-правові відносини (регулятивні та охоронні), акти застосування норм публічного права. Наявність останнього елемента у складі механізму реалізації юридичної відповідальності в публічному праві залежить від форми її реалізації. Так, для добровільної форми реалізації юридичної відповідальності в публічному праві акти застосування норм публічного права є факультативним елементом, а для державно-примусової – обов'язковим.

У підрозділі 2.4. *«Особливості розуміння та реалізації юридичної відповідальності в окремих галузях публічного права»* доведено, що жодна галузь сучасного публічного права не може нормально функціонувати без наявності власного інституту юридичної відповідальності. Питання про самостійність виду юридичної відповідальності в публічному праві залежить від розвинутості галузі чи підгалузі публічного права. У цьому контексті проаналізовано доктринальні підходи до розкриття сутності юридичної відповідальності в конституційному, адміністративному, кримінальному та фінансовому праві, а також практику застосування цих видів публічно-юридичної відповідальності. Здобувач обґрунтовує, що конституційна відповідальність є основою, фундаментом для подальшого розвитку, вдосконалення та формування інших видів юридичної відповідальності в публічному праві, а реалізація її регулятивної, превентивної, каральної та виховної функцій у багатьох випадках виступає передумовою для втілення в життя основних напрямів дії інших різновидів публічно-юридичної відповідальності. При цьому акцентовано увагу на своєчасності відособлення нового

виду юридичної відповідальності в публічному праві – фінансової, яка потребує поглиблених досліджень як на рівні загальної теорії права, так і на рівні фінансового права та його підгалузей – податкового та бюджетного.

Розділ 3 «Публічно-юридична відповідальність вищих органів державної влади окремих зарубіжних країн та України» присвячений розгляду особливостей публічно-юридичної відповідальності вітчизняних вищих органів державної влади та окремих зарубіжних країн, а також формулюванню та обґрунтуванню пропозицій щодо її вдосконалення.

У підрозділі 3.1. *«Держава та її вищі органи влади як суб'єкти юридичної відповідальності в публічному праві»* з'ясовано, що належне здійснення завдань і функцій держави у значній мірі залежить від діяльності вищих органів державної влади, які виступають в якості суб'єктів юридичної відповідальності в публічному праві певної країни, а держава в цілому – суб'єктом міжнародної відповідальності. У сучасному міжнародному праві відсутні стандарти юридичної відповідальності вищих органів державної влади. Разом з тим, успішний поступ будь-якої країни залежить насамперед від ефективності функціонування і реалізації публічно-юридичної відповідальності глави держави, парламенту та уряду. Остання залежить від різних чинників, зокрема специфіки історичного, географічного, економічного, політичного, культурного розвитку певної держави, її форми (форми державного правління, форми державного устрою та форми державно-правового режиму) тощо.

У більшості галузях суспільного життя, що пов'язані з правами, свободами та обов'язками людини і громадянина, народовладдям і суверенітетом, організацією та функціонуванням публічної влади, має місце конституційна відповідальність вищих органів державної влади. Права та свободи людини і громадянина, здоров'я населення та охорона праці, інфраструктура, громадський порядок і безпека, державне управління забезпечуються адміністративною відповідальністю вищих органів державної влади. Натомість кримінальна відповідальність вищих органів державної влади існує в таких сферах суспільної дійсності як національна безпека, права та свободи людини і громадянина, власність, господарська діяльність, екологія, моральність, міжнародна безпека тощо. Фінансова відповідальність вищих органів державної влади має місце в таких галузях суспільної дійсності: бюджетні відносини; відносини валютного регулювання та контролю; податкові відносини тощо. Суб'єктами окреслених вище видів публічно-юридичної відповідальності є вищі органи державної влади та їх посадові особи. Під час характеристики публічно-юридичної відповідальності вищих органів державної влади особливого значення набуває її відмежування від політичної відповідальності.

У підрозділі 3.2. *«Публічно-юридична відповідальність глави держави, парламенту та уряду країн романо-германської правової сім'ї»* встановлено, що специфіка юридичної відповідальності в публічному праві визначається природою, змістом і принципами організації тієї чи іншої правової системи в межах певної правової сім'ї, що необхідно враховувати при здійсненні порівняльно-правової характеристики публічно-юридичної відповідальності глави держави, парламенту та уряду. На підставі аналізу правового статусу глави держави країн романо-германської правової сім'ї здобувач стверджує, що відмінності в порядку формування, повноваженнях глави держави суттєво впливають на особливості його

юридичної відповідальності в публічному праві, насамперед конституційної. Найбільш складним і суперечливим є питання публічно-юридичної відповідальності парламенту. У сучасних умовах у демократичних державах спостерігається тенденція суттєвого обмеження депутатського імунітету членів парламенту до його повного скасування, зокрема в частині державно-примусової форми реалізації адміністративної і кримінальної відповідальності. У недемократичних країнах обсяг депутатського імунітету навпаки розширюється, тим самим гальмуючи прогресивні перетворення й ефективну протидію корупції. У більшості держав романо-германської правової сім'ї уряд і його члени є суб'єктами публічно-юридичної відповідальності на загальних підставах, оскільки імунітетом вони не наділені.

У підрозділі 3.3. *«Стан і перспективи розвитку публічно-юридичної відповідальності вищих органів державної влади України»* з урахуванням міжнародних стандартів, досвіду зарубіжних країн, вітчизняної правової доктрини проаналізовано стан і перспективи подальшого розвитку публічно-юридичної відповідальності вищих органів державної влади України. В умовах складної безпекової, політичної та економічної ситуації вищі органи державної влади та їх посадові особи мають сумлінно здійснювати свої повноваження, бути відповідальними за свої дії (добровільна форма реалізації публічно-юридичної відповідальності), а в разі неналежного виконання своїх прав та обов'язків притягатися до державно-примусової форми реалізації юридичної відповідальності у публічному праві. Наявна модель стримувань і противаг гілок державної влади законодавством належним чином не врегульована, що негативно впливає на кінцеві результати державної діяльності та не сприяє ефективній реалізації юридичної відповідальності в публічному праві. З метою вдосконалення публічно-юридичної відповідальності вітчизняних вищих органів державної влади (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України) запропоновано внести зміни і доповнення до Законів України «Про статус народного депутата України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України», а також прийняти Закон України «Про імпічмент Президента України».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в розробці загальнотеоретичної концепції юридичної відповідальності в публічному праві. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Проблематика юридичної відповідальності в публічному праві традиційно перебуває у сфері наукового інтересу представників юридичної науки. Значна увага до сутності юридичної відповідальності в публічному праві пояснюється завданнями з розбудови правової держави, здійснення державних і правових реформ, запровадження партнерських взаємовідносин держави та людини в Україні. Бібліографія досліджень юридичної відповідальності в публічному праві включає джерела, об'єднані в такі групи: за предметною приналежністю, в наслідок чого виокремлено праці філософсько-правового, загальнотеоретичного, галузевого, міжгалузевого та прикладного характеру; за критерієм виду джерела —

енциклопедичні, наукові та навчальні; за територіальним критерієм – вітчизняні та зарубіжні праці; за кількістю авторів – одноособові та колективні. Відсутність комплексної загальнотеоретичної розробки природи юридичної відповідальності в публічному праві зумовлює поняттєво-категоріальну невизначеність у вітчизняній правовій доктрині, а також правореалізаційні та правозастосовні помилки.

2. Методологія дослідження юридичної відповідальності в публічному праві – це концептуальний виклад мети та змісту методологічних підходів і способів пізнання та перетворення дійсності, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про юридичну відповідальність у публічному праві в якості правового явища, юридичного поняття та інституту права. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус юридичної відповідальності в публічному праві зумовлює необхідності її осмислення в системі координат, що детермінуються різними рівнями методології правознавства, визначальними з яких є: а) сучасні світоглядні й теоретичні засади дослідження; б) принципи наукового пізнання (об'єктивність, науковість, усебічність, історизм, емпіричність); в) методологічні підходи, зокрема інституційний (ключовий для цієї наукової розвідки), антропологічний, феноменологічний, аксіологічний і діяльнісний; г) наукові методи вивчення предмета (індукція, дедукція, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія, порівняння; діалектичний, метафізичний; історичний, функціональний, системний; конкретно-соціологічний, статистичний, психологічний, формально-юридичний, порівняльно-правовий).

3. Генеза юридичної відповідальності в публічному праві – це поступальний процес, у результаті якого відбувалася зміна сутності, цілей і функцій юридичної відповідальності в публічному праві, її видова диференціація і розширення нормативної (джерельної) інституціоналізації відповідно до рівня суспільного життя на різних етапах історичного розвитку держави та права. Генеза юридичної відповідальності в публічному праві має безпосередній зв'язок з основними історичними періодами розвитку держави та права й відображає загальні та специфічні закономірності їх виникнення і функціонування. Уявлення про юридичну відповідальність у публічному праві трансформувалися від міфологічного і божественного її пояснення до наукового обґрунтування й нормативного закріплення. Генеза юридичної відповідальності в публічному праві України відбувалася в контексті загальносвітового розвитку насамперед кримінальної та адміністративної відповідальності. З одного боку, юридична відповідальність у публічному праві України збагачувалася позитивними напрацюваннями міжнародних і зарубіжних стандартів у сфері її реалізації та функціонування, а з іншого – сприяла формуванню загальнолюдських ідеалів цього правового явища.

4. За результатами виокремлення та аналізу ознак юридичної відповідальності в публічному праві сформульовано її визначення як нормативного, гарантованого і забезпеченого державним переконанням або примусом публічно-юридичного обов'язку щодо дотримання та виконання норм публічного права, реалізованого у правомірній поведінці суб'єкта права, що схвалюється і (або) заохочується державою, а у випадку його порушення – обов'язку правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру. Юридична відповідальність у публічному праві нормативно об'єктивується в межах

міжгалузевого інституту публічного права. Інститут публічно-юридичної відповідальності – це сукупність відносно самостійних регулятивних та охоронних, матеріальних і процесуальних норм публічного права, що впорядковують окрему якісно однорідну групу взаємозалежних суспільних відносин, що виникають під час функціонування та реалізації юридичної відповідальності в публічному праві.

5. Принципи юридичної відповідальності в публічному праві – це найбільш загальні та стабільні засади, що виражають сутність і призначення публічно-юридичної відповідальності, а також визначають закономірності її функціонування та порядку реалізації. Принципами юридичної відповідальності в публічному праві є принцип справедливості, принцип гуманізму, принцип законності, принцип індивідуалізації, принцип невідворотності, принцип винуватості, принцип пріоритету публічних інтересів над приватними, принцип превалювання імперативного методу правового регулювання. Зазначені принципи юридичної відповідальності в публічному праві диференціюються на загальносоціальні та спеціально-юридичні; основоположні, загальні та міжгалузеві види.

6. На основі вивчення системних, телеологічних і гносеологічних ознак механізму реалізації юридичної відповідальності в публічному праві, під ним запропоновано розуміти систему юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується стабільне функціонування публічно-юридичної відповідальності з метою найбільш ефективного задоволення публічного інтересу, а також встановлення законності та правопорядку. До елементів механізму реалізації юридичної відповідальності в публічному праві належать норми публічного права, публічно-правові відносини (регулятивні та охоронні), акти застосування норм публічного права. Елементний склад механізму реалізації юридичної відповідальності в публічному праві залежить від форми її реалізації.

7. Галузі сучасного публічного права можуть нормально функціонувати лише за наявності власного інституту юридичної відповідальності. Питання про самостійність виду юридичної відповідальності в публічному праві залежить від розвинутості конкретної галузі чи підгалузі публічного права. За результатами вивчення доктринальних підходів до розуміння юридичної відповідальності в окремих галузях публічного права здобувач резюмує, що конституційна відповідальність є основою для подальшого вдосконалення та формування інших видів публічно-юридичної відповідальності; кримінальна та адміністративна – традиційно залишаються найбільш розробленими як у теоретичному, так і практичному аспектах, однак продовжують розвиватися переважно в контексті їх державно-примусової концепції; фінансова – потребує поглиблених теоретичних досліджень, систематизації законодавства та уніфікації правил застосування.

8. Ефективність реалізації завдань і функцій держави у значній мірі залежить від діяльності вищих органів державної влади (глави держави, парламенту та уряду), які виступають в якості суб'єктів юридичної відповідальності в публічному праві певної країни. Специфіка публічно-юридичної відповідальності вищих органів державної влади зумовлюється різними факторами, в тому числі своєрідністю історичного, географічного, економічного, політичного, культурного розвитку певної країни, особливостями форми держави тощо. При характеристиці конституційної, адміністративної, кримінальної та фінансової юридичної

відповідальності вищих органів державної влади особливого значення набуває їх відмежування від такого різновиду соціальної відповідальності як політична.

9. На підставі опрацювання досвіду зарубіжних країн романо-германської правової сім'ї і вітчизняної правової доктрини та юридичної практики запропоновано напрями вдосконалення функціонування і реалізації публічно-юридичної відповідальності вітчизняних вищих органів державної влади (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України) шляхом внесення змін і доповнень до Законів України «Про статус народного депутата України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України», а також прийняття Закону України «Про імпічмент Президента України».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Терещук М. М. Інститут відповідальності глави держави в парламентських монархіях. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 2. С. 56–59.
2. Терещук М. М. Актуальні питання відповідальності уряду в сучасних республіках. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 30. С. 51–54.
3. Терещук М. М. Історичні аспекти становлення юридичної відповідальності в публічному праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. №1 (3). С. 41–45.
4. Терещук М. М. Позитивна юридична відповідальність в публічному праві: теоретичний аналіз. *Молодий вчений*. 2016. № 7 (34). С. 268–271.
5. Терещук М. М. Методологія дослідження інституту юридичної відповідальності в публічному праві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2. С. 130–141.
6. Терещук М. М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 2. С. 18–21.
7. Терещук М. М. Конституційно-правова відповідальність уряду як вид юридичної відповідальності в публічному праві: теоретико-правовий аналіз. *Забезпечення прав людини в міжнародному та національному законодавстві: збірник тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 лист. 2013 р.)*. Київ: НУБіП України, 2013. С. 30–31.
8. Терещук М. М. Проблема визначення відповідальності в публічному праві. *Наукові пошуки молоді у третьому тисячолітті: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 15–16 трав. 2014 р.)*. Біла Церква: БНАУ, 2014. Ч. 2. С. 13.
9. Терещук М. М. Юридична відповідальність глави держави: теоретико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми українського законодавства: тези доповідей держ. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 6–7 лист. 2014 р.)*. Біла Церква, 2014. С. 17–19.
10. Терещук М. М. До питання визначення принципів юридичної відповідальності. *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 14–15 лист. 2014 р.)*. Ужгород: DA-Print, 2014. С. 24–26.

11. Терещук М. М. Проблеми інституту відповідальності глави держави в сучасних монархіях. *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 28–29 лист. 2014 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. Ч. 1. С. 20–22.

12. Терещук М. М. Визначення методології дослідження інституту юридичної відповідальності в публічному праві. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 груд. 2014 р.). Одеса: Причорноморська фундація права, 2014. Ч. I. С. 13–15.

13. Терещук М. М. Теоретичні аспекти поділу права на приватне та публічне. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 груд. 2014 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2014. С. 13–15.

14. Терещук М. М. Спеціально-наукові методи дослідження юридичної відповідальності. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 квіт. 2015 р.). Запоріжжя, 2015. С. 23–25.

15. Терещук М. М. До питання визначення юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми децентралізації в Україні*: збірник матеріалів круг. столу (м. Біла Церква, 25 верес. 2015 р.). Біла Церква: БНАУ, 2015. С. 21–23.

16. Терещук М. М. Позитивна юридична відповідальність в публічному праві: теоретико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми українського законодавства*: тези доповідей держ. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 19 лист. 2015 р.). Біла Церква: БНАУ, 2015. С. 12–13.

17. Терещук М. М. Критерії визначення юридичної відповідальності в публічному праві. *Наукові пошуки молоді у третьому тисячолітті*: матеріали держ. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 19–20 трав. 2016 р.). Біла Церква: БНАУ, 2016. Ч. 2. С. 52–53.

18. Терещук М. М. До проблеми визначення позитивної юридичної відповідальності в публічному праві. *Механізми захисту прав людини в умовах Євроінтеграції України*: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 15 квіт. 2016 р.). Біла Церква, 2016. С. 15–17.

19. Терещук М. М. Вето глави держави в системі публічно-правової відповідальності парламенту. *Пріоритетні завдання та стратегії розвитку юриспруденції у світовій науці*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сладковічево, Словацька Республіка, 28–29 жовт. 2016 р.). Vysoka škola Danubius, Сладковічево, Словацька Республіка, 2016. С. 37–40.

20. Терещук М. М., Осауленко А. О. Межі публічно-правової відповідальності уряду: теоретичний аналіз. *VI наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Конєйчикова*: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 лист. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 107–109.

21. Терещук М. М. Розвиток інституту публічно-правової відповідальності в епоху Нового часу. *Актуальні проблеми українського законодавства*: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 17 лист. 2016 р.). Біла Церква: БНАУ, 2016. С. 18.

22. Терещук М. М. Загальнотеоретичні засади публічно-правової відповідальності парламенту. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18–19 лист. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 13–15.

23. Терещук М. М. Розпуск парламенту як особливий вид юридичної відповідальності. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25–26 лист. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. Ч. I. С. 19–22.

24. Терещук М. М. Теоретичні аспекти визначення меж відповідальності глави держави за монархічної форми правління. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2–3 груд. 2016 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 16–19.

25. Терещук М. М. Проблеми поділу права на приватне та публічне в контексті притягнення до публічно-правової відповідальності у публічному праві. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку (присвячена пам'яті видатного науковця О.Ф. Граніна)*: матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 23 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 118–121.

26. Терещук М. М. Діалектичний метод дослідження юридичної відповідальності в публічному праві: *матеріали VII-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Конєйчикова* (м. Київ, 17 лист. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017, С. 116–118.

27. Терещук М. М. Місце реалізації юридичної відповідальності в механізмі правового регулювання. *Права людини і поліція у сучасному світі*: матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті С.Л. Лисенкова (м. Київ, 12 квіт. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 283–286.

АНОТАЦІЯ

Терещук М.М. Юридична відповідальність у публічному праві. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню юридичної відповідальності в публічному праві. Осмислено еволюцію поглядів і бібліографію наукових досліджень юридичної відповідальності в публічному праві. Проаналізовано генезу юридичної відповідальності в публічному праві, а також обґрунтовано методологію її вивчення. Здійснено загальнотеоретичну характеристику юридичної відповідальності в публічному праві шляхом теоретичного пізнання ознак, правового інституту, принципів, механізму реалізації юридичної відповідальності в публічному праві, а також галузевих особливостей її функціонування. Розглянуто специфіку публічно-юридичної відповідальності вітчизняних вищих органів державної влади (глави держави, парламенту та уряду) та окремих зарубіжних країн, а також сформульовано й обґрунтовано пропозиції щодо її вдосконалення.

Ключові слова: юридична відповідальність, публічне право, юридична відповідальність у публічному праві, принципи юридичної відповідальності в публічному праві, механізм юридичної відповідальності в публічному праві, публічно-юридична відповідальність вищих органів державної влади.

АННОТАЦИЯ

Терещук Н.Н. Юридическая ответственность в публичном праве. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

Диссертация посвящена исследованию юридической ответственности в публичном праве. Осмыслена эволюция взглядов и библиография научных исследований юридической ответственности в публичном праве. Проанализированы генезис юридической ответственности в публичном праве, а также методология ее изучения. Осуществлена общетеоретическая характеристика юридической ответственности в публичном праве путем теоретического изучения признаков, правового института, принципов, механизма реализации юридической ответственности в публичном праве, а также отраслевых особенностей ее функционирования. Рассмотрена специфика публично-юридической ответственности отечественных высших органов государственной власти (главы государства, парламента и правительства) и отдельных зарубежных стран, а также сформулированы и обоснованы предложения по ее совершенствованию.

Ключевые слова: юридическая ответственность, публичное право, юридическая ответственность в публичном праве, принципы юридической ответственности в публичном праве, механизм юридической ответственности в публичном праве, публично-юридическая ответственность высших органов государственной власти.

SUMMARY

Tereshchuk M. Legal liability in public law. – On rights of a manuscript.

Thesis for the degree of candidate of sciences, speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the study of legal liability in public law. Understood the evolution of views and bibliography of scientific research of legal liability in public law. The bibliography of studies of legal liability in public law includes sources that are grouped into the following groups: by subject matter, as a result of which the works of philosophical and legal, general theoretical, branch, interindustry and applied nature are singled out; according to the criterion of the type of source – encyclopaedic, scientific and educational; according to the territorial criterion – domestic and foreign labor; by the number of authors – individual and collective. It is substantiated that the methodology necessary and sufficient for characterizing legal responsibility in public law is of a

pluralistic nature and is a multi-level system of cognitive means (ideological foundations, principles of scientific cognition and transformation of reality, methodological approaches and methods), which systematically directs the researcher in solving the problems tasks, disciplines, organizes the process of finding and obtaining new scientific results.

The peculiarities of formation and development of legal responsibility in public law, forms of its normative institutionalization in the chronological section are analyzed. The genesis of legal liability in public law has a direct link with the stages of state and law development. The historical and legal aspect of the study of legal responsibility in public law implies the need to comprehend its sources of formation and development trends in specific historical conditions. As a result of the isolation and analysis of the signs of legal liability in public law, it is formulated as a normative, guaranteed and guaranteed state conviction or compulsory public-legal obligation to observe and enforce the norms of public law implemented in the lawful conduct of the subject of law, which is approved and (or) encouraged by the state, and in case of violation of it – the offender's obligation to endure condemnation, restriction of the rights of personal, material and organizational character. Principles of legal liability in public law are the most general and stable principles that express the essence and purpose of public-legal responsibility, as well as determine the regularities of its functioning and order of implementation. Principles of legal responsibility in public law are the principle of justice, the principle of humanism, the principle of law, the principle of individualization, the principle of inevitability, the principle of guilt, the principle of priority of public interest over the private, the principle of prevailing imperative method of legal regulation.

On the basis of the study of systemic, teleological and epistemological features of the mechanism for the implementation of legal responsibility in public law, it is proposed to understand the system of legal means by which the stable functioning of public-legal responsibility is ensured with a view to the most effective satisfaction of public interest, as well as the establishment of legality and the rule of law. The elements of the mechanism for the implementation of legal liability in public law include rules of public law, public-legal relations (regulatory and security), acts of application of the rules of public law.

Areas of modern public law can function normally only if there is a legal institution of its own. The question of the independence of the type of legal liability in public law depends on the development of a specific branch or sub-area of public law. The effectiveness of the tasks and functions of the state depends to a large extent on the activities of the supreme bodies of state power (heads of state, parliament and government), which act as subjects of legal responsibility in the public law of a particular country. Specifics of public-legal responsibility of the higher state bodies are determined by various factors, including the peculiarity of historical, geographical, economic, political, cultural development of a particular country, peculiarities of the state form, etc.

Based on the experience of the foreign countries of the Romano-Germanic legal family and the domestic legal doctrine and legal practice, directions for improving the functioning and implementation of public-legal responsibility of domestic higher state bodies by introducing changes and additions to the system of legislation are proposed.

Keywords: legal liability, public law, legal liability in public law, principles of legal liability in public law, mechanism of legal liability in public law, public-legal responsibility of supreme bodies of state power.